

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
ΚΑΙ
ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΛΑΚΚΟΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

*Ἀπάντηση τοῦ ΙΩΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ (1878—1920)
γραμμένη γαλλικὰ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1903 ἀπὸ τῆς Σέρρες,
σὲ γράμμα Ἑλληνα φίλου του ἀπὸ τὸ Παρίσι*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Ὁ Ἰων, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1902 ὑποπρόξενος στὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο στὸ Μοναστήρι, εἶχε σταλῆ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1903 ν^ο ἀντικαταστήσει προσωρινὰ τὸν ἀπουσιάζοντα πρόξενο στὲς Σέρρες, ὅπου ἔμεινε ὡς στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1904, ὁπότε γύρισε στὴ θέση του στὸ Μοναστήρι.

Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ἔγραψε γαλλικὰ ἀπὸ τὲς Σέρρες τὴν 18)31 Ὀκτωβρίου¹ (τότε εἶχε μόλις κλείσει τὸ 25. ἔτος τῆς ἡλικίας του), ὡς ἀπάντηση σὲ γράμμα ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἐπίσης γαλλικὰ γραμμένο ἀπὸ πραγματικὰ ἀγαπητὸ του πρόσωπο, κατὰ τέσσερα ἔτη μεγαλύτερό του, που εἶχε σπουδάσει ἐκεῖ πρῶτα νομικὰ κ^ο ἔπειτα ζωγραφικὴ κ^ο ἐγκατασταθῆ στὴ Γαλλία τελειοποιούμενο στὴν τέχνη. Φαίνεται ὅτι τὸ πρόσωπο αὐτό, εὐγενέστατος ἰδεολόγος κ^ο Ἑλληνας πατριώτης, εἶχε ὥστόσο ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα τῶν σπουδαστῶν τοῦ Quartier Latin, θυμάτων τῆς ἔντεχνης, φαινομενικὰ εἶτε ἀπελευθερωτικῆς τῶν ὑπόδουλων χριστιανικῶν ἐθνοτήτων στὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἐκστρατείας τοῦ πανσλαϊσμοῦ

1. Ἀκριβῶς ἓνα χρόνο πρὶν ἀπ' τὸν ἡρωϊκὸ θάνατο τοῦ Παύλου Μελά στὴ Στάτιτσα τῆς Καστοριάς τὴν 13)26 Ὀκτωβρίου 1904.

7

είτε τάχα σοσιαλιστικῆς δημοσιογραφικῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας στή διεθνή κοινή γνώμη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν αὐτονομίησιν τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὸ προηγούμενον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Τότε ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ συνασπίζεται μὲ τὴ Ρωσικὴν Αὐτοκρατορίαν κατάντικρον στήν ταχύτατα ἀναπτυσσόμενη Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἦρθε λοιπὸν ἔτσι μὲ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν εὐκαιρίαν ὁ Ἴων νὰ τὸν ἐφοδιάσει μὲ στοιχεῖα ἀνατρεπτικὰ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ νὰ ξεσκεπάσει τὸν πραγματικὸν χαρακτῆρα τῶν πανσλαυστικῶν κατακτητικῶν ἐπιδιώξεων στή Μακεδονία καὶ στή λοιπὴ γύρω μας Ἀνατολή.

Μετὰ σχεδὸν ἐξήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη καί, ἀφοῦ περάσαμε τόσες περιπέτειες καὶ ἀναστατώσεις—ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν ἀμυντικὸν μας Μακεδονικὸν Ἀγῶνα (1904-1908) καὶ καταλήγοντας μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον στήν τελικὴν ἀπόκρουσιν τῆς κομμουνιστικῆς ἐπιθέσεως (στὰ 1944-49)—κάνει βαθειὰν ἐντύπωσιν πόσον βασικὰ ἀναλλοίωτες οἱ ἀρχικὲς πανσλαυστικὲς κομιτατικὲς μέθοδοι τρομοκρατίας καὶ προπαγάνδας ἔμειναν ἴσαμε σήμερον. Οἱ ἴδιες χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη βελτιωνόμενες τεχνικὰ συνεχῶς καὶ ἀπὸ τὸν πάντα σλαυοκίνητο καὶ ἱμπεριαλιστικὸν διεθνή κομμουνισμόν, γιὰ τὴν ἐπιτευξὴ τοῦ ἴδιου οὐσιαστικῶν σκοποῦ, μόνον εὐρύτερον καὶ ριζικότερον, δηλαδὴ τῆς κατακτήσεως τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης καὶ τῆς ἐξόδου τοῦ σλαυισμού στὸ Αἰγαῖον καὶ στὰ Στενά, γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦτος σ' ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον καὶ στή Μέση Ἀνατολή, σήμερον ὅμως μὲ ἀναμφίβολον κοινωνιστικόν, ὀλοκληρωτικὸν περιεχόμενον σὲ παγκόσμιες διαστάσεις.

Κάνει ἀκόμη ἐντύπωσιν ἡ διορατικότης τοῦ Ἴωνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη γιὰ τὸν σημερινὸν μεγάλον κίνδυνον τοῦ Γένους μας καὶ ὀλοκληροῦ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ, χριστιανικοῦ ἢ ἀνατολικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ· ἐπίσης καὶ ἡ σαφήνεια, ποῦ μ' αὐτὴν διατύπωσεν τὴν ἄμεση ἀνάγκη ὀργανώσεως τῆς σχετικῆς ἀμυνας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς Κυβερνήσεως τῆς τότε ἐλεύθερης μικρῆς γωνίας τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς, καὶ συγχρόνως τῆς ἐνεργητικῆς διαφωτίσεως τῆς δυτικῆς κοινῆς γνώμης. Χαρακτηριστικὸν τῆς τελευταίας αὐτῆς προσπάθειας τοῦ εἶναι, ὅτι ἔστειλε τὸ γράμμα του μέσον τῆς οἰκογένειας του στήν Ἀθήναν, παρακαλώντας τὲς ἐκεῖ ἀδελφές του νὰ ἀντιγράψουν τὸ γαλλικὸν κείμενον σὲ πολλὰ ἀντίγραφα γιὰ νὰ διανεμηθοῦν στὸ ἐξωτερικόν, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ πιάσουν τόπον. Εἶχε, ὑποθέτω, ἐνθαρρυνθῆ σ' αὐτὸ ἀπὸ κάποιαν πρόσφατην ἐπιτυχίαν παρόμοιας τοῦ προσπαθειας· εἶχε στείλει ἀπὸ τὸ Μοναστήριον γράμμα—διαφωτιστικὸν γιὰ τὴν βουλγαρικὴν τρομοκρατικὴν κομιτατικὴν δράσιν στή Μακεδονικὴν ὑπαιθρον χώρα ἐναντίον στοὺς μ' ἑλληνικὴν συνείδησιν πατριαρχικοὺς σλαυόφωνους χωρικοὺς—στὸν γνωστότατον Γάλλον πολιτευόμενον καὶ συγγραφέαν Maurice Barrés. Τοῦτος, ὅταν εἶχε ἐπισκεφθῆ τὴν Ἑλλάδα στὰ 1900, εἶχε γνωρίσει καὶ ἐκτιμήσει τὸν

νεαρὸν ἀκόμη Ἰωνα¹ καὶ γι' αὐτό, μόλις εἶχε λάβει τὸ ἀπὸ τὸ Μοναστήρι γράμμα του ἐκεῖνο, τὸ εἶχε διαβιβάσει ἐνυπόγραφα πρὸς δημοσίευση στὸ παρισινὸ περιοδικὸ «Hellénisme», ὅπου καὶ δημοσιεύθηκε κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1903 μὲ τὸν τίτλο «Une lettre de Monastir». Στὸ ἴδιο λοιπὸν αὐτὸ περιοδικὸ στὲς ἀρχὲς τοῦ 1904 δημοσιεύθηκαν ἀνυπόγραφα καὶ τοῦ ἀπὸ τὲς Σέρρες γράμματος τοῦ Ἰωνος τὰ περιγραφικὰ μόνο μέρη, συντομευμένα, μὲ τὸν τίτλο «L'incident de Lakkos».

Φίλιππος Στεφάνου Δραγούμης

Ἀθήνα, 13 Αὐγούστου 1960

(Τεσσαρακοστὴ ἐπέτειος τοῦ φόνου τοῦ Ἰωνος
τὴν 31 Ἰουλίου) 13 Αὐγούστου 1920)

1. Ἰδιόχειρη ἀφιέρωση τοῦ Maurice Barrés σ' ἀντίτυπο τοῦ ἔργου του Voyage à Sparte πρὸς τὸν Ἰωνα.

«Στὸν κύριον Ἰωνα Δραγούμη,

Τὸ βιβλίον τοῦτο θὰ ἔχει μεγαλύτερη ἀξία, θὰ μὲ ἱκανοποιήσει περισσότερο, ὅταν θὰ μπορέσω νὰ θέσω ἀντικρουστὰ σ' τὴν προσωπογραφία τοῦ Τιγράνη [τοῦ Ἀρμένη πατριώτη, που περιγράφεται σ' αὐτὸ] τὴν προσωπογραφία τοῦ ἄξιου τῶν προγόνων του νέου Ἑλληνα, ὅπως κάποιος παρὰ πολὺ γρήγορος διαβάτης τὸν ἀναγνώρισε στὸ πρόσωπο τοῦ ἐφήβου πατριώτη, που ἦσαν στὰ 1900.

Φεβρ. 1906

Μαυρίκιος Μπαρρὲς»

Ἀγαπητέ μου Χ...

Εἶχα ἀρχικά σκοπὸ ν' ἀπαντήσω στὸ γράμμα σου κατὰ θεωρητικὸν τρόπο, ἀπὸ φύση του ὄχι καὶ τόσο ἐλκυστικό. Κάποια ὅμως πρόσφατη ἐκδρομὴ μου παρέχει θέμα γιὰ περιγραφὴν, ἱκανὴν ἴσως νὰ ξεκαθαρίσει ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ζητήματος, που μοῦ φέτεις. Διηγώντας θὰ ἐκφέρω μερικὲς κρίσεις. Δὲν ἐδιάβασα, ὅπως νομίζεις, ὅ,τι ἔχει γραφῆ γιὰ τὴ Μακεδονία. Καὶ πράγματι πιστεύω, πως δὲν ἔχω διαβάσει οὔτε ἓνα βιβλίον γι' αὐτήν. Ὅσο γιὰ ὅ,τι ὀνομάζεις «ἀγνὴν λογικὴν», ἀπὸ πολὺ νέος ἤδη τὸ θεωρούσα ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀτέλεια· κ' ἔτσι δὲν ἔγινα οὔτε σοφὸς οὔτε γερμανὸς καθηγητῆς οὔτε εἰδικὸς γιὰ κανένα εἶδος.

* *

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν κάποιος νέος χωριάτης ἀπ' τὸ χωριὸ Λάκκο ἦλθε νὰ μοῦ πεῖ, πως ἀποβραδὺς συμμορία ἑνδεκα προσώπων ἔχει μπῆ στὸ χωριὸ κ' ἐγκατασταθῆ μὲ τὴ βία σὲ κάποιον σπίτι στὲς παρυφές. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν δηλώσει στὸν ἀρχηγό, πως δὲν ἤθελαν νὰ τοὺς δώσουν ἄσυλο. Ὁ ἀρχηγὸς ἀποκρίθηκε· «Δὲν θὰ μείνομε ἔξω».

«Μὰ θὰ σᾶς σκοτώσουν οἱ στρατιῶτες».

«Καλύτερα νὰ πεθάνομε ἀπὸ σφαῖρα, παρὰ ἀπὸ πείνα».

Ὁ χωρικός μοῦ εἶπε ἀκόμα, πως ἓνας ἀπὸ τοὺς προεστοὺς τοῦ Λάκκου εἶχε εἰδοποιήσει πρὸ ὀλίγου τὲς ἀρχὲς στὲς Σέρρες· ἀλλὰ φοβόταν μήπως τ' ἀπόσπασμα, που θάστελναν πρὸς καταδίωξη τῆς συμμορίας, θὰ διάπραττε ὀμότητες μέσα στὸ χωριό, ὅπως ἔχουν τὴ συνήθειαν οἱ Ὀθωμανοὶ στρατιῶτες. Εὐθὺς ἔστειλα τὸν πρωτοσύγκελλο τῆς Μητροπόλεως στὸν Μουτεσαρίφη γιὰ νὰ τὸν καταστήσει ὑπεύθυνον γιὰ κάθε ἀνθαίρετη πράξη, που θὰ τολμοῦσε νὰ διαπράξει τ' ἀπόσπασμα.

Τ' ἀπόγευμα, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν καβάση μου ὀπλισμένο, ξεκίνησα πεζῆ γιὰ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Προδρόμου, που ἀπὸ καιρὸν ἐπιθυμούσα νὰ τὸ ἐπισκεφθῶ. Σκαρφαλώσαμε λόφους ἀπὸ χῶμα κιτρινωπό, χωρὶς καμιὰ βλάστηση. Ψηνόμενοι ἀπὸ ἥλιο, που προανάγγελλε βροχή, ἀνεβαίναμε ἔτσι ἤδη ἀπὸ μισὴν ὥρα. Ξαφνικὰ θυμοῦμαι τὸ χωριὸ τοῦ Λάκκου. Ἐρωτῶ·

«Εἶναι μακρὰ ὁ Λάκκος ἀπ' τὸ μοναστήρι;»

«Σ' ἀπόσταση μισῆς ὥρας».

«Μὰ στὸ χάρτη εἶναι σημειωμένος μακρὰ ἀπ' τὸ μοναστήρι».

Ξεδίπλωσα τὸ χάρτη, ἀρκετὰ κακὸν χάρτη αὐστριακὸ (σὲ κλίμακα 1/200.000), τὸν καλύτερο ὥστόσο, που ὑπάρχει, γιὰ τὴ Μακεδονία.

«Καθὼς βλέπεις ἀπ' τὸ χάρτη, τὸ χωριὸ εἶναι πολὺ μακρὰ ἀπ' τὸ μοναστήρι... Εὐρίσκονται κεῖ κοιτατζίδες ;»

«Ὅχι, μὴ φοβάστε».

«Δὲν φοβοῦμαι, ἀλλὰ ξαίρω, πως οἱ κοιτατζίδες εὐρίσκονται σήμερα κεῖ».

Ἄρχισε νὰ γελᾷ. Σκέφθηκα· ἀπὸ λάθος τοῦ χάρτη μου, ἴσως ἀπόψε θὰ παρευρεθῶ σὲ συμπλοκή.

Πίσω ἀπὸ τ' ἀνοιχτόχρωμα, βραχένια καὶ σκιασμένα ἀπὸ σκοτεινὰ σύννεφα φρούδια ὑψωνόταν τὸ βουνό. Ἄλλὰ μεις, ἂν καὶ ἤδη ποτισμένοι ἀπὸ φῶς καὶ ζέστη, ἐξακολουθούσαμε νὰ περπατοῦμε κάτω ἀπ' τοῦ ἥλιου τὴ λαύρα. Οἱ λόφοι εἶχαν γίνει βραχωτοί, μὲ παράξενα σχήματα. Ἀκολουθούσαμε τὸ ἴδιο μονοπάτι, που τώρα δὲν ἀνηφόριζε πιά. Ὁ τόπος ἦτον ἔρημος, ὅπως πρωτύτερα· μόνο ἓνας χωρικὸς καλλιεργοῦσε κατηφορικὴν πλαγιά. Κακομοιριασμένα δενδράκια φύτρωναν μοναχικά. Πότε πότε ἀναγνώριζε κανένας κάποια ἀποτυχία τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως νὰ φραχτοῦν τὰ πλάγια τοῦ πετρόσπαρτου δρόμου. Δεξιά, ὅταν οἱ λόφοι δὲν ἔκλειαν τὴ θέαν, ἔβλεπα τὴν ἠλιόλουστη πεδιάδα καὶ πάρα πέρα τὴ λίμνη· καὶ ἀκόμη μακρύτερα προαισθανόμουν τὴ θάλασσα, γιατί πίσω ἀπὸ κάποιο βουνό, ἐκεῖνη ἢ γαλάζια ἄκρη, ἢ μόλις διακρινόμενη μέσα στὸν ἀχνὸν οὐρανόν, ἦτον ὁ Ἄθως. Περάσαμε ἀπὸ κάποιο διάσελο· δρεῖς καὶ σφεντάμια, ξυλοκερατιές καὶ λυγαριές, ἀλλὰ πρὸ πάντων πρινάρια δενδρωμένα πυκνώνονταν στὲς ἄκρες τῆς ἄγριας ρεματιᾶς καὶ στὲς ἀπότομες πλαγιές τοῦ βουνοῦ, που στεφανωνόταν ἀπὸ γυμνοὺς βράχους. Κατεβήκαμε ἐγκάρσια τὴ δασωμένη κατηφοριά, τὴ σκιασμένη ἀπὸ πρινάρια καὶ σύννεφα βαριά ἀπὸ βροχῆς μαυρίλα. Δὲν ἔκανε πιά ζέστη. Κάποια στιγμὴν ἀντίκρυσαν ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ λόφους γελαστὸ τοπίο· ὀλίγες ἠλιακὲς ἀχτίδες παιγνιδίζαν ἐπάνω ἀπὸ μικρὸν ἔλαιῶνα. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ διάβηκε. Ἄπὸ πότε ἔχω νὰ ἰδῶ ἔλαιόδεντρα ; Ποῦ εἶναι ἡ Ἄττική ;

Λεπτὴ νεροσυρμὴ πέφτοντας σκαλωτὰ ἀπὸ βράχο, ριζωμένο καλά, σημάτιζε μικροσκοπικὴ δεξαμενὴ γαλαζοπράσινη, ὅπου καθρεφτίζονταν πολυτρίχια. Σὲ λίγη ἀπόσταση οἱ καλόγεροι εἶχαν φυτέψει κυπαρίσσια, που τὸ βαθύ τους πράσινο ξεκοβόταν σκληρὰ ἀπ' τὰ κιτρινωμένα φύλλα ὀλίγων λευκῶν κατὰ τὸ μᾶκρος τοῦ ρυακιοῦ. Ἄφου παρακάμψαμε κατακόρυφο βράχο, γύρισα νὰ τὸν θεασθῶ· ὀλίγα ἀσθενικὰ πρινάρια εἶχαν φυτρώσει ἐπάνω του· μακρὰ, ἢ λίμνη ἀκόμη φαινόταν κλείονιας τὴν ἄποψη ἀπὸ τὰ βουνά, που διασχίζονταν ἀπ' τὴ ρεματιᾶ. Ἀκόμη λίγων λεπτῶν πορεία καὶ τὸ μοναστήρι ξεπρόβαλε ἀνάμεσα στὰ δέντρα· σύμπλεγμα ἀπὸ πολύσχημα χτίσματα, ἀνεβασμένα πάνω σὲ πλάτωμα συγκρατημένο ἀπὸ ὑψηλὰ τείχη. Οἱ καμ-

πάνες ἀγγέλαν τὸν ἑσπερινό. Μπήκα ἀπὸ σιδερόφραχτη πύλη, στολισμένη μὲ χοντρὰ καρφιά. Ἡ βροχὴ ἄρχισε νὰ πέφτει. Πήγα ἴσια στὴν ἐκκλησία. Τὸ καθ' ὅσον κάτω ἀπ' τὸ σκοτεινὸν τροῦλο ἦτον πλαισιωμένο ἀπὸ μοναχοὺς, κουρνιασμένους σὲ στασίδια. Τὸ λίγο φῶς που ἔμπαινε ἀπ' ἔξω κ' ἡ λάμψη τῶν ἀναμμένων κεριῶν δὲν κατάφεραν νὰ νικήσουν τὰ σκοτάδια τοῦ ναοῦ, τοῦ στολισμένου μὲ μαυρισμένα εἰκονίσματα.

Φωνὴ πολὺ βαθειὰ ἄρχισε νὰ ψαίλνει κάποιον ὕμνο καί, ὅταν ἔπαυσε, ἄλλη φωνὴ ὀλιγότερο γεμάτη τῆς ἀποκρίθηκε ἀπ' τ' ἀριστερά.

Τὸ τέμπλο ἦτον ξύλινο λεπτὰ σκαλισμένο. Σιγὰ σιγὰ, ἀφοῦ τὸ σκοτάδι μὲ κυρίεψε, μπόρεσα νὰ διακρίνω τὴν ἄρμονία τῶν ἀποχρώσεων στοῦ σύνολο τῆς διακοσμῆσεως. Οἱ πλάκες τοῦ δαπέδου ἦταν σταχτιεῖς, καστανές, μαῦρες καὶ λάμπαν ἀπὸ καθαριότητα. Ἐνας καλόγερος ἑστεκόταν ὄρθιος, ἀκίνητος μπρὸς στὴν ὠραία πύλη τοῦ ἱεροῦ· ἀπάγγειλε σύντομη προσευχὴ συνοδευμένη ἀπὸ πολλὰ «Κύριε ἐλέησον», ψιθυρισμένα ὀκνὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ τότε ἄνοιξε τὴν πύλη καὶ μπῆκε στοῦ ἱεροῦ. Οἱ δυὸ ψάλτες ἔψαιλναν ἐκ περιτροπῆς.

Μαυλισμένος ἀπὸ τὸ φῶς τῶν κίτρινων κεριῶν, ναρκωμένος ἀπὸ τὸ θυμίαμα καὶ νανουρισμένος ἀπὸ τὸ ψάλσιμο, ἐσυλλογιζόμουν τὴ μαγευτικὴ μονοτονία τῆς ζωῆς χωρὶς κλονισμούς. Θυμήθηκα κεῖνο τὸ νεαρὸ δωδεκάχρονο δόκιμο καλόγερο, που εἶχα γνωρίσει σὲ μοναστήρι στὸν Ἑλικῶνα¹, που προσπαθοῦσε ναῦρει ἐκεῖ τὴν εἰρήνην τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, τὴν τέλειαν εὐτυχία. Θυμήθηκα ἐπίσης τὴ χαριτωμένη ἑλληνίδα, που μοῦ ἔλεγε, πως θὰ πήγαινε νὰ κλειστεῖ σὲ μοναστήρι κανενὸς αἰγαιοπελαγίτικου νησιοῦ, γιὰ ἀγαποῦσε τὴ θάλασσα κ' ἦτον πάρα πολὺ κουρασμένη γιὰ νὰ ὑποφέρει τὸ βάρος τοῦ κόσμου. Καὶ κεῖνη πίστευε, πως θὰ τὴν ἐπισκεφτόταν ἡ εὐτυχία σὲ κεῖνο τὸ καταφύγιο². Καὶ προσπαθοῦσα νὰ εἰσδύσω στὲς λεπτομέρειες τοῦ μοναχικοῦ βίου.

Τότε ὁ λειτουργὸς ἐδιάβασε τὸ Εὐαγγέλιο³ Ματθαίου κεφ. ιδ' § 1 ἕως 14 μ' ὠραία, γεμάτη φωνή.

«Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἦκουσεν Ἡρώδης . . . ἀπὸ τῶν πόλεων».

«Ὁρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρωδιάδος ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἤρесе τῷ Ἡρώδῃ».

Ἄρα γε οἱ καλόγεροι τοῦτοι, που περνοῦν τὴ ζωὴ τους ἰκετεύοντας γιὰ τὴ χάρη τῆς Παναγίας κατὰ τῶν «σατανικῶν φαντασιῶν» ὄλων καὶ παρακαλώντας Τη νὰ τοὺς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸ κεντρὶ τῆς σάρκας, οἱ καλόγεροι τοῦ-

1. Τοῦ Ὁσίου Λουκά, ἰδὲ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο VIII, Η' στὸ «Μονοπάτι».

2. Ἰδὲ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο Ε' Ἀγνή στὸ «Μαρτύρων καὶ Ἡρώων Αἶμα».

3. Εὐαγγέλιο τοῦ Ὁρθρου τῆς 29. Αὐγούστου, ἑορτῆς τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἱωάννου Προδρόμου.

τοι καταλαβαίνουν ἄρα γε ὅλη τὴ δύναμη τῆς ἀκόλουθης φράσης ; « Ὅθεν μεθ' ὄρκου ὠμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσῃται . . . καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ ». Λαβαίνοντας τὴν εἶδηση ὁ Χριστὸς ταραχθῆκε ἀπὸ βαθῦ συναίσθημα, καὶ ἴσως προαισθανόμενος τὸ ἰδικό του τέλος δὲν μπόρεσε νὰ ὑποφέρει τὴ θέα τῶν ἀνθρώπων καὶ θέλησε νὰ αὐτοσυγκεντρωθεῖ. « Καὶ ἀκούσας ὁ Χριστὸς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν ». Ἄλλὰ δὲν ἔγινε ἐρημίτης, γιατί θέλει νὰ μελετήσῃ τὲς συγκινήσεις, που Τοῦ δίδει ὁ κόσμος, καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἀποτραβιέται ἀπ' αὐτόν. Συναισθάνεται τὴ θεϊκὴ Του ἀποστολήν· ἐννοεῖ πως ὁ βίος Του δὲν θὰ ἦτον γεμάτος καὶ καρποφόρος, ἂν δὲν μάθαινε νὰ ζήσει ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

« Καὶ ἐξεληθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον καὶ εὐσπλαχνίσθη ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐθεράπευε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν ».

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἱερουργίας ὁ ἡγούμενος, γέροντας, ἐβγήκε ἀπ' τὴν ἐκκλησία καὶ τὸν ἀκολούθησα. Τοῦ φίλησα τὸ χέρι καὶ μὲ δέχτηκε μὲ χαράν. Ἦθελα νὰ πάγω ὡς στὸ χωριό, τὸ Λάκκο. Προσπάθησαν νὰ μ' ἐμποδίσουν· ἐπίμεινα καὶ πῆγα ἀκολουθούμενος ἀπὸ λίγους μοναχοὺς.

Τοὺς εἶπα· « Ὑπάρχουν κοιτατζῆδες μέσα στὸ χωριό ».

Γέλασαν· ἂν μ' εἶχαν πιστέψει, δὲν θάχαν ἔλθει μαζί μου.

Ἄνεβῆκαμε μονοπάτι μὲ πέτρες· ἀκολουθοῦσε τὴν ἴδια ρεματιά, που, ὅσο ἀνεβαίναμε, γινόταν ὄλο καὶ ἀγριότερη. Μονάχα βράχια καὶ πέτρες. Τὰ βουνὰ ὅσο πηγαίναμε συμπλησιάζαν καὶ σχηματίζαν γυμνωμένο φαράγγι. Τὸ χωριὸ ἐμφανίστηκε ξαπλωμένο στὸν ἀπότομο ἀριστερὸν ὄχθο τῆς ρεματιᾶς. Μόλις ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ζήτησα ἀπὸ κάποιον χωρικὸ νέα γιὰ τὴ δασκάλα. Δὲν εἶχε ἀκόμη ἀρχίσει τὰ μαθήματα, γιατί ἡ οἰκοδομὴ τοῦ σχολείου δὲν ἦτον τελειωμένη.

« Ἐρχονται καμιὰ φορὰ συμμορίες στὸ χωριό σας ; — Ὅχι », εἶπε καὶ χαμογέλασε σχεδὸν ἀνεπαίσθητα, που ἐγὼ μόνος μποροῦσα νὰ συλλάβω τὴν ἐννοια τοῦ χαμόγελου. Πρόσθεσε· « Ἐλάτε νὰ ξαποστάσετε σπῖτι μου ». Ἀρνήθηκα καὶ στρέψαμε πάλι ἀπὸ τὸ μονοπάτι πρὸς τὸ μοναστήρι. Μόλις εἶχαμε ξεκινήσει, ὁ καβάσης ἔκραξε·

« Νά, στρατιῶτες ! ».

Ἀπόσπασμα στρατοῦ ἐρχόμενο ἀντίθετα πέρασε δίπλα μας σιωπηλά. Μακρύτερα ἀνταμώσαμε κι ἄλλο, κ' ὕστερα τρίτο. Οἱ καλόγεροι φαίνονταν ταραγμένοι· φοβούνταν μήπως θεωρηθῶν, πως ἦταν μπλεγμένοι στὴν ὑπόθεση. Τοὺς καθησύχασα. Μόλις ἐφθάσαμε στὸ μοναστήρι ἀκούσαμε πυροβολισμοὺς ἀπ' τὸ μέρος τοῦ χωριοῦ· μπήκα στὴν κοινὴν αἴθουσα· ὁ ἡγούμενος εὐρισκόταν ἐκεῖ· οἱ εἰδήσεις τὸν ἀνησύχησαν καὶ βγήκε. Ξαφνικὰ γύρισε πάλι καὶ μοῦ εἶπε μ' ἔξαψη, δείχνοντάς μου μεγάλο κλειδί· « Ἰδοὺ τὸ κλειδί τῆς ἐξώθυρας· κάποιος εἶναι ἀπ' ἔξω, που ζητεῖ νὰ τοῦ ἀνοίξω· λέγει πως εἶναι

πληγωμένους καὶ πως εἶναι ἀξιωματικούς. Δὲν ξαίρω ἂν εἶναι Τοῦρκος ἢ Βούλγαρος».

«Θὰ στείλω τὸν καβάση» εἶπα καὶ τοῦτος ἀνοιξε εὐθύς· παρουσιάσθη ἀξιωματικός, πληγωμένος στὸ βραχιόνι· τὸν ἔμπασαν στὸ δωμάτιο, ὅπου εὐρισκόμουν. Ἡ σφαῖρα εἶχε διαπεράσει μόνο τὴ σάρκα· τὸ κόκκαλο ἦτον ἀπείραχτο. Εἶπ' ὁ ἀξιωματικός· «Δὲν εἶναι τίποτε, μὴ φοβάστε». Οἱ μοναχοὶ ἐλέγαν· «Μὴ φοβάσαι, κάθησε». Ὁ ἀξιωματικός ἀπάντησε· «Ἐγὼ δὲν φοβοῦμαι· ἐσεῖς μὴ φοβάστε».

Ἐφεραν κάποιον καλόγερο, που κάτι ἤξαιρε ἀπὸ γιατρική, καὶ μετὰ κάμποσους δισταγμοὺς τοῦ ἔδεσε τὸ βραχιόνι.

Ἐκθετόμουν, μ' ἐξήγησ' ὁ ἀξιωματικός· γι' αὐτὸ πληγώθηκα· συνόδευα τοὺς στρατιῶτες, τοὺς ἔδειχνα τί ἔπρεπε νὰ κάμουν· φοβούνταν τόσο ἀπὸ τὰς μπόμπες, ὥστε ἀρνούνταν νὰ προχωρήσουν. Εἶχα πάρει ἓνα χωρικὸ κοντά μου γιὰ νὰ μὲ προφυλάγει ἀπὸ τὰς ἐχθρικές σφαῖρες. Νόμιζα πως θὰ ἀποφεύγαν νὰ μὲ πυροβολήσουν γιὰ νὰ μὴν πάθει τίποτε ὁ χωριάτης. Ὡστόσο τράβηξαν ἐναντίου τοῦ κ' ἔπεσε δίπλα μου· τὴ στιγμὴν αὐτὴν αἰσθάνθηκα τὴ σφαῖρα, πὺ διαπεροῦσε τὸ βραχιόνι· ἡ ἴδια σφαῖρα μᾶς ἐχτύπησε καὶ τοὺς δύο. Δὲν ξαίρω ἂν ζεῖ ἢ σκοτώθηκε. Ἄλλὰ δὲν φοβοῦμαι ἐγὼ· ἄλλος θάχε πεθάνει ἀπὸ τὸ φόβου του. Καβάλησα τ' ἄλογό μου κ' ἤλθα δῶ. Θάχα μείνει ἐκεῖ, ἀλλὰ συλλογίζομαι τὰ τρία παιδιὰ μου.—Μπορῶ νὰ περάσω δῶ τὴ νύχτα ; ἢ πρέπει νὰ γυρίσω στὰς Σέρρες ;

—Ἦχι, εἶπα, μείνετε δῶ, θὰ σᾶς περιποιηθοῦν.

—Ἄ, τὰ μοναστήρια εἶναι εὐλογία Θεοῦ».

Βγήκα στὴν αὐλήν. Ὁ οὐρανὸς εἶχε φωτεινὸ μαβὺ χρῶμα, γιὰ τὸ λεπτὸ φεγγάρι τὸν ἐφώτιζε. Ἀκούγονταν ἀκόμη πότε πότε πυροβολισμοί. Οἱ καλόγεροι, μεγάλοι καὶ μικροί, συμμαζωχοὶ σὰν ἄγριμα, που τὰ συγκεντρώνει ὁ φόβος, ἀκροάζονταν· ἄλλοι ἀνοιγαν τὰ μάτια τους γιὰ νὰ διαπεράσουν μὲ τὸ βλέμμα τὴ νύχτα καὶ τὸ βουνό, που μᾶς ἐχώριζε ἀπ' τὸ χωριό. Μοῦ εἶπαν·

«Ἐριξαν μπόμπες ἀπὸ δυναμίτη, δύο.—Ἦχι, τρεῖς.—Ἦχι, δύο.—Νά ! ἐβάλαν φωτιά στὸ χωριό.—Ἰδέτε τὸν καπνὸ !—Καὶ τὴ λάμψη τῶν φλογῶν !—Ἄλλοίμονό μας ! Τὸ χωριὸν καίγεται.—Δὲν ἀκούγονται πιά πυροβολισμοί.—Ἐέφυγαν.—Ἦ σκοτώθηκαν. Ἦ λάμψη δὲν εἶναι πιά τόσο δυνατή.—Κι ὁ καπνὸς λιγοστεύει.—Ἦ δυναμίτη ἄραγε νάναψε τὴ φωτιά στὰ σπίτια, ἢ οἱ στρατιῶτες ;—Ἦχι, θὰ τό καμαν οἱ «ἄγριοι».

—Ἔτσι τοὺς λέτε ;—Ἄϊ, βέβαια, δὲν εἶναι τάχατες ἄγριοι ;—Ναί, ἀλήθεια, ἄγριοι εἶναι, ἀλλὰ χωρὶς γενναιότητα. Λυπούμαι τοὺς χωριάτες· οἱ «ἄγριοι» τοὺς ἐκθέτουν ἐπίτηδες στὰς ἀντεκδικήσεις τῶν Ὁθωμανῶν· αὐτὸς εἶν' ὁ σκοπὸς των. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ χωριάτες θαυμάζουν τοὺς Ἑλληνας ἀντάρτες τοῦ 1897. Ἐκείνοι, λέν, δὲν ἐκρῦβονταν μέσα στὰ σπίτια τῶν χω-

ριῶν, σὰν ποντικοί· λημέριαζαν στὰ βουνὰ καὶ δὲν ἔφευγαν, ὅταν ὁ στρατὸς ἀνακάλυπτε τὰ κρυσφύγετά των· πολεμοῦσαν ἀνδρεία καὶ σκότωναν πολλοὺς Ὀθωμανοὺς πρὶν ὑποχωρήσουν· γιατί ξαίραν νὰ κρατοῦν τὸ τουφέκι τους καὶ ξαίραν νὰ σκοπεύουν. Τώρα οἱ Βλάχοι κ' οἱ Ἀρβανίτες ἀποροῦν γιὰ τὴ δυσαναλογία τῶν ἀριθμῶν τῶν σκοτωμένων Ὀθωμανῶν καὶ Βουλγάρων. Σὲ κάποια πρόσφατη συμπλοκὴ κοντὰ στὴν Καστοριά, σκοτώθηκαν 29 Βούλγαροι καὶ μόνο 15 Ὀθωμανοί· καὶ ἡ συμμορία κατεῖχε πλεονεκτικὴ θέση. Οἱ χωρικοὶ λὲν ἀκόμη γιὰ τοὺς ἀντάρτες τοῦ 1897, πως δὲν ἔμπαιναν στὰ χωριά γιὰ νὰ σκοτώνουν χωρικοὺς καὶ παπάδες ἢ γιὰ νὰ τοὺς παίρνουν ψωμί μὲ τὴ βία· δὲν τοὺς παίρναν τὰ χρήματά τους· ἀπεναντίας πλήρωναν τὴν τροφὴν που ζητούσαν. Οἱ χωρικοὶ ἀποροῦν πῶς στρατιῶτες αὐτοὶ φοβούνται τοὺς «ἄγριους», που γίνονται γενναῖοι μόνο ὅταν ἀνταμώνουν ἄοπλους ἀνθρώπους, καὶ τὸ βάνουν στὰ πόδια μόλις ἴδουν στρατιῶτες. Ποιοὶ εἶναι οἱ πολεμικοὶ τοὺς ἄθλοι, που ἔχουν ν' ἀραδιάσουν; Ἔχουν δυναμίτιδα μαζύ τους γιὰ νὰ φοβίζονται τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ἡ δυναμίτιδα ἐξυπηρετεῖ τόσο τοὺς Ὀθωμανοὺς, ὅσο καὶ τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Βούλγαροι καμώνονται πως ἔχουν μπόμπες ἀκόμη· καὶ ὅταν δὲν ἔχουν· καὶ τοῦτο γιὰ νὰ φοβίζονται τοὺς Ὀθωμανοὺς. Τὲς μεταχειρίζονται βέβαια, ὅταν τὲς ἔχουν. Ὅσο γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς, βλέποντας πως τῆς δυναμίτιδας ἡ χρησιμοποίησις ἀπ' τὲς συμμορίες κάνει κακὴν ἐντύπωση στοὺς Εὐρωπαίους, τοὺς ὑπερευαίσθητους, φοντάζονται εὐκόλα δυναμίτιδα παντοῦ· ἐπὶ πλέον, ὅταν καίγονται σπίτια, ἀποδίδουν κατὰ κανόνα τὴν πυρκαγιὰ στὴν ἐκκρηξὴ βομβῶν ἀπὸ δυναμίτιδα. Βλέπετε, ἡ δυναμίτιδα εἶνε ἐκκρηκτικὴ ὕλη χρήσιμη σ' ὅλους. Ὅχι, οἱ Βούλγαροι δὲν προσπαθοῦν νὰ μᾶς ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὸ ζυγὸ· προσπαθοῦν ὅλους νὰ μᾶς καταπιοῦν.

—Εἶναι ὀλοφάνερο, εἰ δὲ μὴ δὲν θὰ ρίχνονταν μὲ τέτοιο πείσμα εἰδικώτερα ἐνάντια μας.

—Παρατηρεῖτε ὅτι ἐπὶ ὀχτῶ ὡς δέκα χρόνια, που διαρκεῖ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, φυλάχτηκαν μὲ προσοχὴ νὰ ἐπιτεθοῦν τῶν Ὀθωμανῶν· ἐπιτέθηκαν μονάχα στοὺς Ἕλληνες. Ξαίραν πως οἱ Ὀθωμανοὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν χριστιανῶν ἀναμεταξύ των, πως ἀπεναντίας ἀγαποῦν νὰ ὑποδαυλίζουν τὴ φωτιά, γιατί προτιμοῦν νὰ βλέπουν τοὺς χριστιανοὺς νὰ τσακώνονται ἀναμεταξύ τους καὶ ν' ἀλληλοσκοτώνονται, παρὰ νὰ τοὺς ἀφήνουν νὰ συμμαχοῦν ἐνάντια στοὺς μουσουλμάνους. Μονάχα ἀπὸ φέτος ἄρχισαν οἱ συμμορίες νὰ ρίχονται καὶ στοὺς Ὀθωμανοὺς, καὶ τοῦτο γιὰ νὰ προκαλέσουν ἀπὸ μέρος τους σφαγὲς ἀόπλων.

—Ἄν εἰλικρινὰ ἤθελαν τὴν ἀπελευθέρωση τῶν σκλαβωμένων ἐθνοτήτων, θὰ εἶχαν συνεννοηθῆ μαζύ μας. Ἀλλὰ σὲ κάθε ἀπόπειρα ἀπὸ μέρος μας νὰ φθάσομε σὲ συνεννόηση, μᾶς ἐπρόδωσαν.

—Ναί, ξαίρω, τὴν ἐποχὴ τοῦ Τρικούπη . . .

—Ἀκριβῶς. Θέλουν μόνοι τους νὰ κάμουν ὅ,τι κάνουν, γιατί ὀρέγονται τὸ πᾶν.

—Δὲν θὰ μπορέσουν ὅμως νὰ ἐπιτύχουν τίποτ' ἄλλο, παρὰ σύγχυση καὶ θόρυβο.

—Σ' αὐτὸ πρὸ πάντων χρησιμεύουν κ' ἡ δυναμίτιδα, κ' οἱ σφαγῆς κ' οἱ πυρκαγιές. Ἐχθρευόμαστε τοὺς Ὀθωμανούς, ὄχι λιγότερο ἀπ' ὅσο οἱ Βούλγαροι, μὰ ξαίρομε, πως δὲν εἶναι ἀκόμη ἡ ὥρα. Πρέπει ναῦρομε τὴν κατάλληλη στιγμή. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ν' ἀντικαταστήσουμε τὸν ἕνα ζυγὸν μὲ ἄλλον· κάλλιο σάπιο σαμάρι, παρὰ ὀλοκαίνουργιο. Τὸν παλιὸ ζυγὸ τὸν ὑποφέραμε ὅπως, ὅπως ἴσαμε τώρα. Ἄς τὸν ὑποφέρομε ἀκόμα λίγον καιρὸ.

—Ἄλλὰ δὲν ἐργαζόμαστε. Κοιμούμαστε κ' οἱ Βούλγαροι δουλεύουν.

—Στὸ χαραχτήρα μας εἶναι νὰ μὴ δουλεύομε ποτὲ μὲ συνέχεια. Εἴμαστε ὅμως ἄξιοι νὰ ξανακερδίσομε σὲ μιὰ στιγμήν ὅ,τι χάσαμε σὲ δέκα χρόνια βουλγάρικης δουλειᾶς. Θελήσαμε νὰ ἐλευθερώσομε τὴ Μακεδονία στὰ 1897· ἀλλὰ κυνηγήσαμε δυὸ σκοποὺς συγχρόνως. Τὸν ἕναν τὸν πετύχαμε· ἡ Κρήτη εἶναι τώρα αὐτόνομη· ὁ ἄλλος ἀπότυχε· Ἄς μὴν ἀπελπίζομαστε. Μὰ ἂν θέλομε τὰ κερδίσομε κάτι ἀπὸ τὲς ταραχές, που μποροῦν νὰ γεννηθοῦν στὴ Μακεδονίαν, ἂν θέλομε νὰ ζήσομε καὶ νὰ μὴ χάσομε ὅλα τὰ δικαιώματά μας στὴ ζωὴν, ἂν θέλομε νὰ σταματήσομε τοὺς Βουλγάρους στὴν ἀρπαχτική τους μανία γιὰ νὰ φτάσουν ὡς στὸ Αἰγαῖο Πέλαγος εἰς βάρος τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν, που τοὺς στέκονται ἐμπόδιο στὸ δρόμο τους, πρέπει νὰ προετοιμαστοῦμε καλά».

Αὐτὰ περὶπου εἶπα στοὺς μοναχοὺς τὴ νύκτα ἐκείνη τὴ διανυγῆ, τὴν ὕγρα κ' ἐντυπωσιακὴν. Αὐτὴ εἶναι ἡ γλώσσα, που μὲ μερικὲς παραλλαγῆς μεταχειρίζομαι πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Δὲν ξεσκεπάζει ὅλη μου τὴ σκέψη, ἀλλὰ ὅ,τι σκέπτομαι ξεπροβάλλει μεσ' ἀπ' αὐτή.

*
* *

Σταματῶ λιγάκι γιὰ νὰ βάλω κάποια τάξη καὶ νὰ ἐξετάσω ὁρισμένα γεγονότα, που βγαίνουν ἀπ' τὴν προηγούμενη περιγραφή. Θὰ πλέξω τοὺς συλλογισμούς μου γύρω στὰ θέματα τοῦ γραμματός σου. Κατόπι θὰ τελειώσω τὴ διήγηση, κατὰ τρόπον, ὥστε ἀπὸ τὰ συμπεράσματά μου, καλὰ παισιωμένα ἀπὸ πραγματικότητες, νὰ μὴ λείπουν τ' ἀπαραίτητα βάρη. Ὅπως κι ἂν εἶναι, πρέπει νὰ σὲ προειδοποιήσω, πως οἱ κρίσεις μου μέσα στὸ ἐλληνικό των πλαίσιο εἶναι κρίσεις ἐλληνικὲς καὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι διαφορετικὲς.

α' Ἐπανάσταση κατὰ παραγγελίαν.

Ὁ χωρικός, που μιλεῖ βουλγάρικα, πάγει νὰ καταγγεῖλει τὴν εἴσοδο συμμορίας βουλγάρικης μέσα στὸ χωριὸ του, γιατί, πρώτα, φοβεῖται μὴ χάσει τὸ σπίτι του, τὴν ἐσοδείά του, τὰ ὑπάρχοντά του καὶ μὴ φυλακισθεῖ,

πράγμα που ἤθελε συμβῆ, ἂν ἡ συμμορία τύχαινε νῦ ἀνακαλυφθεῖ στὸ χωριό του· κ' ἔπειτα δὲν συμφέρεи νὰ τρέφει συμμορίες δωρεὰν κ' ἔτσι νὰ πληρώνει διπλοὺς φόρους· γιατί κ' οἱ κομιτατζήδες ἐπιβάλλουν φόρους.

Ὡστόσο πρέπει νὰ ξαίρει κανένας, πως στὴ Μακεδονία δὲν ὑπάρχουν Σλαῦοι, παρὰ μονάχα ἀνάμεσα στοὺς ἀγροτικούς πληθυσμούς. Δὲν ὑπάρχει «ἐπανάσταση» κατὰ κυριολεξίαν, εἰς τὴ Μακεδονία. Ἡ παρόξυνση, που ἀναφέρεις καὶ που στὸ τέλος γίνεται ἀποφασιστική, εὐρίσκεται μονάχα στὰ θερμὰ κεφάλια τῶν Βουλγάρων πατριωτῶν στὴ Βουλγαρία, που δὲν ξεσηκώνονται ἐνάντια στὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ στὴν πολὺ ἀργὴ πορεία τῶν γεγονότων πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς Μακεδονίας. Πρέπει νὰ ξαίρει κανένας νὰ διακρίνει τοὺς σλαυόφωνους χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς καθ'αυτὸ Βουλγάρους τῆς Βουλγαρίας.

Ἐπάρχουν συμμορίες, που ἔρχονται ἀπὸ τὴ Βουλγαρία· ταράζουν καὶ ἀνησυχοῦν τοὺς σλαυόφωνους τῆς Μακεδονίας, ἀκόμη περισσότερο, γιατί εἶναι συνυφασμένες μὲ τὴν πιθανότητα χρηματικῆς ζημίας καὶ κακομεταχειρίσματος γι' αὐτοὺς εἰδικότερα. Ἄν ἐγνώριζες τοὺς χωρικοὺς αὐτοὺς, θὰ πειθόσουν πως δὲν σκέπτονται οὔτε τὴν ἐθνικότητά τους οὔτε τὰ δικαιώματα «τοῦ Ἐλεύθερου Πολίτη», που τ' ἀγνοοῦν ὁλότελα. Ἐπάρχουν βέβαια κ' ἐξαιρέσεις· τὰ σχισματικὰ ἢ ἐξαρχικὰ¹ χωριά, ἀπὸ καιρὸ φανατισμένα ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ προπαγάνδα, ὑποβοήθησαν ἴσαμε κάποιον βαθμὸ τὸ δούλεμα τῶν κομιτάτων καὶ προμήθεψαν μερικοὺς ἀνδρες στὲς συμμορίες. Οἱ λοιποὶ σλαυόφωνοι χωρικοὶ εἶναι μονάχα «ἀριθμοί», που τὰ κομιτάτα τοὺς ἐκμεταλλεύονται καὶ τοὺς ἐπιβάλλονται μὲ τὴ βία (τὰ κομιτάτα καλὰ κάνουν, ἀφοῦ τοὺς ἀφήνομε τὸ πεδῖον ἐλεύθερο).

Κάθε νέαν ἀνοιξὴ οἱ Βούλγαροι τῆς Βουλγαρίας (καὶ εἰδικότερα τὰ κομιτάτα) προκηρύχουν στὸν κόσμον καὶ στοὺς σλαυόφωνους τῆς Μακεδονίας γενικὴν ἐξέγερση ἐνάντια στὸν «ἀπαίσιον τύραννον». Ἡ εὐαίσθητη Εὐρώπη κλαίει γιὰ τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τῶν «δύστυχων Μακεδόνων». Ἡ ἀναίσθητη ὠστόσο Εὐρώπη κάνει τοὺς λογαριασμούς της. Ὁ ὑπόλοιπος κόσμος οὔτε σκέπτεται κὰν τὸ ζήτημα. Ὅσο γιὰ τὸ σλαυόφωνο χωρικὸ τῆς Μακεδονίας μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα περιμένει ἀνόητα τὴν ἀνοιξὴ, τὸν Μεσία καὶ τὸ φερῖσμον μ' εἰρηνικὴν ἀνυπομονησίαν. Ἄν ἀληθινὰ ἤθελε νὰ ξεσηκωθεί, τὰ πράγματα θὰ γίνονταν πολὺ διαφορετικά. Κι ἂν τὸ ὑπόλοιπον τῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν ἤθελε νὰ μετάσχει στὴν κατὰ παραγγελίαν ἐξέγερσιν αὐτή, τὰ πράγματα θὰ γίνονταν ἀκόμη διαφορετικότερα.

1. Σημείωση τοῦ μεταφραστῆ· οἱ Βούλγαροι τῆς Βουλγαρίας μὲ ρωσικὴν ὑποκίνηση εἶχαν χωριστῆ στὰ 1870 ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐγκαταστήσει ἐκεῖ Ἐξαρχο σχισματικόν. Οἱ ἐξαρχικοὶ στὴ Μακεδονίαν ἀποτελοῦσαν ἐλάχιστη μειονότητα ἀνάμεσα στοὺς ἑλληνόφωνους σλαυόφωνον πατριαρχικοὺς.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ προσέξεις τὴν ἔλλειψη ἐπαναστατικῆς συγκινήσεως καὶ ἀνθρωπιστικῆς συμπάθειας γιὰ τοὺς Βουλγάρους, τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν τοῦ Προδρόμου. Κι αὐτοὶ εἶναι Μακεδόνες, ἀλλὰ ἄλλης φυλῆς ἀνθρωποι, καὶ φυλῆς ἐχθρικῆς τῶν Βουλγάρων. Ἄλλωστε διαφοροποιούνται ἐξίσου κι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἄν τὰ πράγματα ἐξακολουθήσουν νὰ πηγαίνουν οὕτως, τὰ κομιτάτα εὐκόλα θὰ ἐπιτύχουν νὰ φανατίσουν ἀκόμη μερικοὺς σλανόφωνους χωρικοὺς καὶ θὰ καταφέρουν κυρίως νὰ ἐξερεθίσουν ὅλον τὸν κόσμον κάνοντας ἀνυπόφορη τὴν κατάστασιν στὸν τόπον. Κι αὐτὸς εἶναι ὁ ἄμεσος σκοπὸς τους. Γιὰ τὴν ὥρα «ἐπανάστασις» ὑπάρχει μονάχα σὲ μερικὲς ἐφημερίδες ἀγγλικές, γαλλικές, ρωσικές καὶ βουλγαρικές.

β' Βούλγαροι τῆς Βουλγαρίας. Μέσα καὶ σκοπὸς βουλγαρικοί.

Ἡ διάκρισις τῶν σλανόφωνων χωρικῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Βουλγάρων τῆς Βουλγαρίας καθορίσθηκε. Εἶμαι ἐντελῶς τῆς γνώμης σου, πως γιὰ νὰ κρίνει κανένας τοὺς Βουλγάρους τῆς Βουλγαρίας (καὶ εἰδικότερα τοὺς τῶν κομιτάτων) δὲν πρέπει νὰ ἀγανακτεῖ γιὰ τὰ μέσα που μεταχειρίζονται. Θεωρῶ ἐλαττωματικὰς τὰς ἰδιοσυγκρασίας μ' ὑστερικὴν εὐαισθησίαν, που ἐγκρίναν τὰ βουλγαρικὰ μέσα, ἴσαμε καὶ τὴν χρῆσιν τῆς δυναμίτιδος, ἀλλὰ ἐμπήξαν τρομερὰς κραυγὰς μὲ τὴν πρώτην ἐκκρηξίν αὐτῆς τῆς εὐφλεκτῆς ὕλης στὴ Μακεδονία. Τὸ λάθος σου εἶναι ὡς πρὸς τὸ σκοπὸν, που ἀποδίδεις στοὺς Βουλγάρους. Δὲν θέλουν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους· τὴν ἀνεξαρτησίαν τους τὴν ἔχουν—στὴν καθαρὰ Βουλγαρίαν καὶ στὴν Ἀνατολικὴν Ρούμελη θέλουν ὅμως πρῶτα νὰ ἐλευθερώσουν τάχα τοὺς πληθυσμοὺς, που θεωροῦν ἰδικούς των, καὶ ἔπειτα νὰ μεγαλώσουν τὴν χώραν τους μὲ ἐδαφικὰς κατακτήσεις.

Ὁ σκοπὸς εἶναι ἀξιόπαινος, ἀλλὰ ὄχι θαυμάσιος γιὰ κείνους, τῶν ὁποίων τὰ ἐδάφη ἐπιμένουν νὰ ὀρέγονται. Κ' ἐπειδὴ ἀναφέρεις τὴν Κρήτην καὶ τοὺς Μπόερς, σὲ παρακαλῶ νὰ παρατηρήσεις πως ὑπάρχει κάποια διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς Κρητικούς, ἀνθρώπους ὀλοκληρωμένους καὶ τέλειους πολεμιστὰς, καὶ τοὺς σχισματικούς Βουλγάρους χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας, ἄξεστους, ἀνώριμους, ξεπεσμένους, που μ' αὐτοὺς μόνους μπορούσαν νὰ ἀντιστοιχήσουν ἐκεῖνα τὰ παλληκάρια, ἂν θέλει κανένας νὰ κρίνει τὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης σχετικὰ πρὸς τὴν τῆς Μακεδονίας. Ἡ Κρήτη εὐρισκόταν ἀδιάκοπα ἐπαναστατημένη ἐναντίαν στοὺς Τούρκους, ἀκόμη κι ὅταν ἡ Ἑλλάδα οὐδὲ τὸ σκεφτόταν. Ἡ Μακεδονία ποτὲ δὲν ἦτον ἐπαναστατημένη· κ' ἴσχυ-

1. Κι ὅμως στὰ 1821 ἐπαναστάτησαν συγχρόνως μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας κ' οἱ Μακεδόνες στὸν Ὀλυμπο, στὴ Νάουσα καὶ στὴ Χαλκιδικήν· ἄλλο ζήτημα ἂν, γιὰ λόγους ἀσύμφορης γιὰ κλεφτοπόλεμον ἐδαφικῆς διαμορφώσεως τοῦ τόπου μὲ τὰς ἀπέραντες πεδιάδας καὶ τὰ εὐφρα ὀροπέδια, που κατοικούνταν κατὰ πλειονο-

ρίζομαι πως θὰ ἦτον ἀπολύτως ἡσυχὴ χωρὶς τοὺς ἀντάρτες, τοὺς σταλμένους ἀπ' τὴν Ἑλλάδα στὰ 1897 καὶ τὲς συμμορίες τὲς σταλμένες ἀπὸ τὴ Βουλγαρία τὰ τελευταία χρόνια.

Ὅσο γιὰ τὴν παρομοίωση τῶν Βουλγάρων μὲ τοὺς Μπόερς μοῦ φαίνεται ἀστήριχτη· οἱ Μπόερς ἀποτελοῦσαν λαὸν ὁλόκληρο, που ἀγωνίσθηκε νὰ διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησία του· οἱ Βούλγαροι στέλνουν συμμορίες σὲ ξένη χώρα—που μόνο κάποιο μέρος τῆς τοὺς ἀνήκει ἐθνολογικά—μὲ σκοπὸ νὰ τὴν ταράξουν καὶ κατόπι νὰ ψαρέψουν σὲ θολὰ νερά.

Ἐπομένως συμπαιραίνω, πως, χωρὶς νὰ συγκρίνονται οἱ Βούλγαροι εἴτε μὲ τοὺς Κρητικούς εἴτε μὲ τοὺς Μπόερς, ἔχουν ἀπόλυτο δίκαιο νὰ μεταχειρίζονται ὅσα μέσα διαθέτουν γιὰ νὰ φθάσουν στοὺς σκοπούς που ἐπιθυμοῦν. Εἶναι λαὸς ἀρριβιστῶν, που δὲν συνεσθάνονται καμὶὰ ντροπὴ νὰ φαίνονται μακιαβελικοί. Καὶ κάποτε θαυμάζω τὴν ὀργάνωσή τους, τὸ πνεῦμα τῆς πειθαρχίας καὶ τὸ πείσμα τους, ἴσαμε τὸ σημεῖο σχεδὸν νὰ λυπούμαι, πως δὲν εἶμαι Βούλγαρος. Ἄλλὰ εἶμαι Ἕλληνας καί, ἀκόμη κι ἂν τὸ ἤθελα νὰ γίνω Βούλγαρος, δὲν θὰ μπορούσα.

γ' Οὐδετερότητα τῶν Ἑλλήνων.

Τὰ μέσα καὶ ὁ σκοπὸς τῶν Βουλγάρων εἶναι λαμπροί, ἀλλὰ ὑποφέρομε ἀπ' αὐτούς. Φαίνεται πως δὲν ἐλογάριασες τοὺς Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας πραγματευόμενος περὶ Μακεδονίας. Ὅμιλεῖς γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων στὰ 1821¹ καὶ στὰ 1897. Λές· «Ἄς μὴν ξεχάσουμε ἀκόμη, πως ἂν ἡ ἀνεξαρτησία μας θεμελιώθηκε σὲ ἡρωϊκὲς προσπάθειες, στηρίχθηκε ὡστόσο καὶ σ' ἀριθμὸ πρᾶξεων βαρβαρικῶν, που ἄλλωστε τὲς συγχωρῶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους». Ἄλλὰ ὑπάρχει γεγονὸς που λησμονεῖς. Οἱ Ἕλληνες ἐπιτέθηκαν μονάχα στοὺς Ὀθωμανούς, κι ἂν οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι τόσο ἀνυπόφοροι, ὅπως λές, καλὰ κάμαμε νὰ μεταχειρισθοῦμε ὅλα τὰ μέσα. Ἐνῶ οἱ

ψηφίαν ἀπὸ τουρκικοὺς πληθυσμούς, ἀριθμητικῆς καὶ τακτικῆς ὑπεροχῆς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ γειτνιασέως μὲ τὸ μεγάλο ἀστυκὸ κέντρο καὶ τὴ στρατιωτικὴ βάση τῆς Θεσσαλονίκης, πνίγηκεν ἡ ἐπανάστασή τους στὸ αἷμα.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὰ σχολεῖα μας λέξι δὲν ἀναφερόταν γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Μακεδόνων στὸν Ἀγῶνα γιὰ τὴν Ἀνεξαρτησίαν. Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ὁ Καρατάσος καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες καὶ ἀγωνιστὲς ἦταν ἄγνωστοι στὲς νεώτερες γενεές μας. Ὡστόσο λίγα χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ γράμματος τούτου ὁ ἴδιος ὁ Ἰων μὸ ἔδωσε νὰ μελετήσω τὴν ἱστορίαν «τῆς Ἐπανάστασεως καὶ καταστροφῆς τῆς Ναούσης» στὰ 1821 τοῦ Ν. Φιλιππίδη. (Ἀθῆναι 1881). Τὰ «Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα» τοῦ Πισοδερίτη Νικολάου Κασομούλη ἦταν ἄγνωστα ἴσαμε τὴ δημοσίευσί των στὰ 1939-42.

Ἐπίσης καὶ στὰ 1854 καὶ στὰ 1878 ἔγιναν ἀπόπειρες ἐπανάστασεως ἀπὸ τοὺς Ἑλληνομακεδόνες.

1. Ἰδὲ προηγούμενη ὑποσημείωση.

Βούλγαροι χτυποῦν τοὺς Ὀθωμανοὺς ἔμμεσα, ἐπιτιθέμενοι κατ' εὐθείαν πρῶτα στοὺς Ἕλληνας, που πρέπει νὰ φαντασθεῖ κανένας πως δὲν τοὺς θεωρεῖς τόσο ἀνυπόφορους, ὅσο τοὺς Ὀθωμανοὺς, καὶ τόσο ἄξιους νὰ ἐξοντωθοῦν ἢ νὰ διωχθοῦν ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Εὐρισκόμαστε στὴ Μακεδονία, καὶ μένομε· ἀλλὰ ὄχι ὡς οὐδέτεροι, ὅπως προτείνεις, ἀφοῦ μᾶς χτυποῦν. Θὰ μέναμε οὐδέτεροι, ἂν δὲν μᾶς χτυπούσαν. Προτείνεις νὰ σταυρώσομε τὰ χέρια καὶ νὰ περιμένομε τὸ θάνατο—τὸν ἐθνικὸ θάνατο—στωϊκὰ καὶ ἡρωϊκὰ. Ὁραῖο εἶναι, ἀλλὰ π ἄ ρ α πολὺ ὄραῖο γιὰ λαό, που θέλει νὰ ζήσει! Καλὸ εἶναι γιὰ ὅσους θέλουν νὰ αὐτοχονηθῶν. Ἡ αὐστηρὴ λοιπὸν οὐδετερότητα που προτείνεις, δὲν εἶναι καθόλου δυνατὴ, ἀφοῦ ζοῦμε στὴ Μακεδονία καὶ ὑποφέρομε ἀπὸ τοὺς εὐγενικοὺς Βουλγάρους ἐλευθερωτῆς, ὅσο κι ἀπὸ τοὺς μὴ εὐγενικοὺς Ὀθωμανοὺς καταπιεστῆς κ' ἡ ζωὴν μας κἀθετα εὐγενικὰ ἀνάμεσα στ' ἀμμόνι καὶ στὸ σφυρί.

δ' Δικαίωμα τῆς ἄμυνας.

Ἄν δὲν μπορούμε νὰ μένομε οὐδέτεροι, πρέπει ν' ἀμυνθοῦμε. Τοῦτο ὀνομάζεται δικαίωμα νόμιμης ἄμυνας· ἀλλὰ διερωτώμαι, τί μπορεί νὰ εἶναι ἢ μὴ νόμιμη ἄμυνα. Φίλε μου, τ' ἄτομο ἢ ὁ λαός, που αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀμυνθεῖ, ἔχει, ἀλήθεια, δίκαιο ν' ἀμύνεται καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸν καταδικάζει κανένας γι' αὐτό· μπορεί μόνο νὰ τὸν μεμφθεῖ γιὰ τὰ μέσα που χρησιμοποιεῖ γιὰ ν' ἀμυνθεῖ.

ε' Ἀμυντικὰ μέσα.

Νομίζω πως δὲν μπορείς νὰ τὸν μεμφθεῖ κανένας τὸν Ἑλληνικὸν Λαό, ἂν γιὰ ν' ἀμυνθεῖ μεταχειρίζεται τρόπο μὴ ἀποτελεσματικόν. Ἐπιτρέπεις στοὺς Βουλγάρους νὰ χρησιμοποιοῦν κάθε μέσο γιὰ νὰ ἐπιτύχουν σὲ κάποιαν ὑπόθεσιν ἀμφίβολης εὐγένειας καὶ συμφωνῶ μαζύ σου, ἀλλὰ προσθέτω πως ἡ ἄμυνα τῆς ζωῆς μου, χωρὶς νὰ εἶναι εὐγενικὴ ἢ μὴ, μοῦ εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖα.

Νομίσαμε πως ἤρξαμε στοὺς Ὀθωμανοὺς ὄπλο ἐθνικῆς ἄμυνας καὶ περιορισθήκαμε νὰ τὸ μεταχειρισθοῦμε. Εἶχαμε ἀπόλυτο δικαίωμα νὰ τὸ πράξομε. Μοῦ εἶναι τέλεια ἀδιάφορο ἂν σκέπτομαι, ναὶ ἢ ὄχι, ὅτι· πρῶτο, ὁ Ὀθωμανὸς δὲν εὐρίσκεται σπῆτι του στὴν Εὐρώπῃ· δεῦτερο, πως εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνει ἐδῶ τέτοιος, που εἶναι, καὶ τρίτο, πως εἶναι ἀδύνατο ὁ λαὸς αὐτὸς νὰ κατορθώσῃ νὰ δεχθῆ ὅ,τι ὀνομάζομε π ο - λ ι τ ι σ μ ὀ ν.

Ὅ,τι μ' ἐνδιαφέρει εἶναι·

ἂν γίνεται ἢ δὲν γίνεται ὁ Ὀθωμανὸς τ' ἀλάνθαστο ὄπλο, που ψάχνουν οἱ Ἕλληνας ναῦρουν γιὰ ν' ἀμυνθοῦν ἀπὸ τὰς σλαυικὰς ἐπιθέσεις.

Ἐὰν γίνεται, θὰ πρέπει νὰ κρεμαστοῦμε ἀπ' αὐτόν· ἂν δὲν γίνεται, δὲν ἔχει πολλή σημασίαν, ἂν τὸν διατηρήσομε ἢ ὄχι, ἀρκεῖ νὰ χρησιμοποιήσομε τὲς ἰδικές μας δυνάμεις γιὰ ν' ἀμυνθοῦμε ἐνάντια στοὺς Σλαῦους.

Ὅσο γιὰ τὴ διαφορὰ τῶν σλαυικῶν καὶ τουρκικῶν ἱκανοτήτων γιὰ νὰ δεχθοῦν τὸν δυτικὸν πολιτισμό, δὲν μὲ νοιάζει καθόλου. Ἡ Ρωσία πραγματικὰ φαίνεται, πως ἐνισχύεται καὶ προοδεύει, ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνη στὸν κόσμῳ· ἄλλωστε ὅ,τι προοδεύει, εἴτε μαμμουθ εἴτε ψύλλος, πρέπει νὰ περάσει ἀπὸ τὰ ἴδια στάδια ἀναπτύξεως. Χρειάσθηκε τὸ ρωσικὸ μαμμουθ δέκα αἰῶνες πανσλαυιστικῶν ὁρέξεων, ὥστε νὰ μὴν μπορέσει ν' ἀρπάξει τὴν Πόλη. Ἄλλωστε, εἴτε προοδεύει εἴτε ὄχι, λίγο μ' ἐνδιαφέρει· εἶναι ἐχθρὸς μου· αὐτὸ ἔχει σημασίαν.

Ἐπομένως ἀπαντῶ, ὅπως ἐσύ, «ὄχι» στὰ τρία σου ἐρωτήματα, ἀλλὰ καὶ δὲν βγάζω ἀπὸ τὴν ἄρνησή μου τὸ συμπέρασμα που βγάζεις ἐσύ. Δὲν λέγω· οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν θὰ διορθωθοῦν· δὲν μᾶς μένει παρὰ νὰ τοὺς διώξομε. Λέγω· οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν θὰ διορθωθοῦν· μᾶς μένει μόνο τὸ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσομε. Θὰ ἐπιθυμοῦσα πολὺ νὰ τοὺς διώξω· ἀλλὰ τί θὰ κάμομε οἱ Σλαῦοι καὶ μεῖς χωρὶς αὐτούς; Ἄρα δὲν μᾶς μένει ἄλλο, παρὰ νὰ χρησιμοποιήσομε τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἂν εἶναι χρησιμοποιήσιμοι, καί, ἂν δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ μᾶς προφυλάξουν ἀπὸ τοὺς σλαυικοὺς δαίμονες, δὲν μᾶς ἀπομένει, παρὰ νὰ τοὺς διατηρήσομε ἢ νὰ τοὺς διώξομε καὶ νὰ μεταχειρισθοῦμε τὲς ἰδικές μας δυνάμεις γιὰ ν' ἀμυνθοῦμε. Ἄν διαφυλάξω τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, θὰ τὸ κάμω μόνο π ρ ο σ ω ρ ι ν ἂ καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶμαι ἀρκετὰ δυνατὸς γιὰ νὰ τῆς πάρω τὲς χῶρες, που χρειάζομαι, καὶ γιὰτὶ πιστεύω ὅτι ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸ ζυγὸ δὲν θὰ χάσουν αὐτὲς τὸν ἑλληνικὸ των χαρακτῆρα, ὡς που νὰ γίνω ἀρκετὰ δυνατὸς γιὰ νὰ τὲς ἐλευθερώσω· ἐνῶ κάθε πολιτικὴ μεταβολὴ ὑπὸ τὲς σημερινὲς συνθῆκες θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ αἰτία νὰ χάσουν οἱ πασίγνωστες αὐτὲς ἑλληνικὲς χῶρες τὴν ἑλληνικότητά των.

Μ' ἐξορκίζεις στ' ὄνομα τοῦ «πολίτη» τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας καὶ στὸ ὄνομα τῶν οἰκογενειακῶν μου παραδόσεων νὰ μὴ συγκατατεθῶ σὲ καμιὰν πράξιν σχετικὴ μὲ καταμήνυση. Μοῦ φαίνεται ὅμως πως τὸ νὰ ἐκδέτονται ἀπὸ σκοποῦ ἀθῶοι πληθυσμοὶ στὴν παραφορὰ τῶν Ὀθωμανῶν, νὰ προκαλοῦνται σφαγὲς καὶ καταστροφὲς μόνο στὰ ἑλληνικὰ κέντρα, ἀποτελεῖ ἐπιτήδεια καὶ ἔμμεση χρησιμοποίησι τῶν Ὀθωμανῶν, ἐνεργημένη ἀπὸ τοὺς «εὐγενικοὺς ἐλευθερωτὲς» ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς των Ἑλλήνες. Καὶ ἂν ἀναγνωρίζεις αὐτὸ τὸ γεγονός, πρέπει νὰ μὴν εἶσαι τόσο αὐστηρὸς πρὸς τὴν ἑλληνικὴ τους συνείδηση, που στομώθηκε σὲ τέτοιο σημεῖον, ὥστε νὰ μὴν ἔχει πιά πάρα πολλές τύψεις, ὅταν πρόκειται νὰ εἰδοποιήσουν ἢ νὰ μὴν εἰδοποιήσουν τὲς ὀθωμανικὲς ἀρχές, ὅτι βουλγάρικη συμμορία σκοπεύει νὰ καταστρέψῃ κάποια πόλιν ἑλληνικὴν, σὰν τὴν Καστοριά, τὸ Μελένικο ἢ τὲς Σέρρες, ἢ νὰ ἐκθέσει ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς στὴν ὀθωμανικὴν ἐκδίκησιν.

Σὲ τέτοιαν περίπτωσιν οἱ Ἕλληνες δὲν κάνουν τίποτε παραπάνω, παρὰ νὰ προλαμβάνουν τὸ κακό, που θὰ τοὺς ἔκαναν οἱ Ὀθωμανοί. Ἐάν, παραδείγματος χάριν, εἶχαμε κατορθώσει νὰ προλάβομε τὴν κατάληψιν τοῦ Κρουσόβου ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἢ σφαγὴ κ' ἢ καταστροφὴ αὐτοῦ τοῦ σοβαροῦ ἑλληνικοῦ κέντρου δὲν θὰ εἶχαν συμβῆ καὶ δὲν θὰ κλαίγαμε τώρα τὸν ἀνυπολόγιστο χαμὸ που πλάκωσε τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος ὀλάκαιρο ἕξαιτίας τῶν Βουλγάρων μέσον τῶν φανατισμένων μωαμεθανῶν. Ὅχι, ἀγαπητέ μου, δὲν μπορῶ νὰ χαιρετήσω τοὺς Βουλγάρους, που δοκιμάζουν νὰ μὲ σκοτώσουν καὶ νὰ ἀποφασίσω νὰ μὴν κάμω τίποτε, που νὰ μπορεῖ νὰ βλάψει τὴν ὑπόθεσίν τους, που γι' αὐτοὺς ἴσως νὰ εἶναι ἀπείρως εὐγενική, ἀλλὰ που συγχρόνως γιὰ μᾶς εἶναι βαθυτάτα ἄτιμη. Ὅταν οἱ Βούλγαροι καυχόμενοι γιὰ ὅ,τι ἔκαμαν λὲν μὲ ἠδονὴ «συντρίψαμε ἓνα ἀγκάθι» καὶ τ' ἀγκάθι εἶναι πόλη ἑλληνική, μὰ τὴν πίστη μου, μού ἔρχεται νὰ κλάψω ἀπὸ λύσσα καὶ ἀπελπισία.

Πιθανὸ νὰ μὴν ἐννοεῖς... Τοῦτο μὲ κάνει νὰ νοιώθω πως παλιοί μου φίλοι ἴσως μὲ περιφρονοῦν. Ἄν ἡ καταμήνυση ἔπρεπε νὰ γίνῃ σ' ἄλλες ἀρχὰς ἀπὸ κεῖνες τοῦ Σουλτάνου, νομίζω πως συχνὰ θὰ εἶχα καταγγείλει τὰς ἐνέργειαι τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ ἡ καταγγελία στὲς ὀθωμανικὰς ἀρχὰς εἶναι τέλεια περιττὴ στὲς περισσότερες περιπτώσεις καὶ συχνὰ μάλιστα βλαβερή.

στ' Ἀνεπάρκεια τῶν μέσων, που χρησιμοποιοῦνται.

Θεωρῶ ὅτι χωρὶς νὰ ἔχομε κάμει ἢ νὰ ἔχομε σκεφθῆ νὰ κάμομε ὁποιαδήποτε συμμαχίαν μὲ τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, αὐτὴ, ἂν καὶ γκρεμιζόμενη, ἐκπληρῶνει γιὰ τὴν ὥρα καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀυθέντη τοὺς ὄρους ζωῆς, που εἶναι ἀπαραίτητοι στὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴ Μακεδονία.

Ἀλλὰ φοβοῦμαι μήπως, πρῶτα, δὲν ἐνισχυόμαστε μεῖς ἀρκετὰ γρήγορα, ὥστε νὰ προλάβομε ἐγκαίρως νὰ ἐξασφαλίσομε τοὺς τόπους, που μᾶς ἀνήκουν· καὶ δεύτερο μήπως στ' ἀναμεταξὺ χάνομε μέρος τῆς ἐπιρροῆς μας στοὺς ἀναποφάσιστους Μακεδόνες πελάτες μας, ὅχι τόσο μὲ τὴν ὑποστήριξιν, που δίδομε στὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, ὅσο μὲ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν πληθυσμῶν μας στὴ λύσσα τῶν Βουλγάρων. Μέμφομαι τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἀκριβῶς τηρεῖ ἔνοχη οὐδετερότητα.

Ἐχω ἔδῳ, στὴ Μακεδονίαν, ἀποστολή, φίλε μου, ὅχι νὰ ἐξίσταμαι μπρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς, νὰ προδίδω τοὺς Βουλγάρους ἢ νὰ γράφω συλλυπητήρια ἔγγραφα στὴν Ἑλληνικὴ Βασιλικὴν Κυβέρνησιν, ἀλλὰ ἀπ' ἐναντίας νὰ παρηγορῶ, νὰ ἐνθαρρύνω, νὰ ξυπνῶ, νὰ βάνω, εἰ δυνατόν, σὲ πειθαρχία καὶ νὰ ὀργανώνω τοὺς Ἕλληνας τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ προσπαθῶ νὰ τοὺς ὑπερασπίζομαι ἐναντία σὲ κάθε ἐχθρόν, εἴτε Τοῦρκο εἴτε Βούλγαρο εἴτε Ρουμάνο, Ρῶσον ἢ Αὐστριακόν. Ἀλλὰ δὲν ἀρκῶ ἐγώ. Ἡ κυβέρνησίν μου θάπρε-

πε νὰ ὀπλίσει μερικὲς ἑκατοντάδες γενναίων καὶ νὰ σάρωνε ἀπὸ τὸν τόπο αὐτὸν τοὺς εἰσβολεῖς, που τὸν μολύνουν.

* * *

Ἐπειδὴ ὁ μωαμεθανὸς ἀξιωματικὸς κάθησε μαζὺ μας στὸ τραπέζι, ὁ ἡγούμενος δὲν σηκώθηκε νὰ πεῖ τὴν προσευχή, ἀλλὰ τὰ χεῖλια του ψυθύρισαν κάτι καὶ περιμεινα νὰ τελειώσει γιὰ ν' ἀρχίσω νὰ τρώγω. Ὅλοι ἔφτυγαν σιωπηλά. Εἶπα λίγα λόγια στὸν Ὀθωμανό. Τὸ μόνο πρόσωπο, που ἐπιθυμούσα νὰ συνομιλήσω μαζὺ του, ἦτον ὁ ἡγούμενος, ἀλλὰ καθόταν μακριά μου καὶ ἦτον κουφός. Στὸ τέλος τοῦ γεύματος σηκώνοντας λιγάκι τὸ ποτήρι μου εἶπα. «Νὰ τὰ φέρει ὁ Θεὸς δεξιά.—Ἀμήν». Καὶ μπήκαμε στὸ νόημα. Ὁ μωαμεθανός, ἀπὸ σεβασμὸ στὸ Κοράνι, δὲν εἶχε δεχθῆ κρασί.

Μετὰ τὸ γεῦμα ἀφήσαμε τὸ δωμάτιο στὸν πληγωμένο· ὁ ἡγούμενος ἦλθε μαζὺ μου στὸ κελλί μου καὶ εἶπε·

«Ἡ ἴδια σφαῖρα τοὺς διαπέρασε καὶ τοὺς δυό. Ἡ Πηνελόπη ἔβαλε τοὺς μνηστῆρες νὰ τραβήξουν τὴν νευριὰ τοῦ τόξου καὶ νὰ διαπεράσουν μὲ τὰ βέλη τους τὲς θηλειὲς τῶν 12 ἀραδιασμένων πελεκιῶν. Κανένας ἀπ' τοὺς μνηστῆρες δὲν τὸ κατάφερε. Ὁ Ὀδυσσεὺς τράβηξε καὶ μὲ τὴν πρώτη διαπέρασε μὲ τὸ βέλος του ὅλες τὲς θηλειὲς τῶν 12 πελεκιῶν. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση τοῦ Λάκκου μοῦ κοψε τὴν ὄρεξη ἀπόψε.

—Μὰ γιατί; δὲν εἶναι τίποτε.

—Φοβούμαι γιὰ τὸ μοναστήρι.

—Δὲν θ' ἀλλθουν ἐδῶ.

—Ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ μὴν ἔλθουν. Θὰ καίγαν τὸ μοναστήρι. Αὐτοὶ οἱ ἀχρεῖοι τίποτε δὲν σέβονται. Τὸ μοναστήρι ἀπ' τὴν ἴδρυσή του στὰ 1275 δὲν ἔχει πάθει τίποτε. Θὰ ἦτον κρίμα νὰ πάθει τώρα. Τὸ πρῶτο φιρμάνι... τὸ πρῶτο χρυσόβουλλο εἶναι τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου στὰ 1316. Ἐκτοτε, χριστιανοί, ὅπως καὶ μωαμεθανοί, ὅλοι σεβάστηκαν τὸ Μοναστήρι. Οἱ Σουλτάνοι τὸ μεταχειρίστηκαν μ' ἰδιαίτερη εὐμένεια. Τὰ φιρμάνια συσταίνουν αὐστηρὰ στὲς τοπικὲς ἀρχὲς νὰ μὴν τὸ πειράξουν μὲ καμιὰν πρόφασιν. Φοβοῦμαι γιὰ τὸ Μοναστήρι. Ξαίρετε πως περιλαμβάνεται μέσα στὴ γραμμὴ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου;¹ Τὸ μοναστήρι στοὺς Βουλγάρους! Οἱ ἀχρεῖοι, οἱ ἀχρεῖοι! Θ' ἄρπαζαν καὶ τὲς Σέρρες ἐπίσης καὶ ὅλον τοῦτον τὸν τόπο, τὸν βαθυτάτα ἑλληνικό! Οἱ ἀχρεῖοι.

—Μεῖντε ἡσυχοί, δὲν θ' ἀφήσομε νὰ τ' ἄρπάξουν.

—Οἱ εὐλογημένοι ἐκεῖνοι κάτω, δὲν ἐννοοῦν νὰ βάλουν γνώση μὲ τὰ κόμματά τους! Εἶναι περίεργο πράγμα· δὲν ἐκτιμοῦμε καθόλου τὸ Δεληγιάννη

1) Σημείωση τοῦ μεταφραστῆ. Τὴ γραμμὴ τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τοῦ 1878, που ἀνατράπηκε εὐθὺς ἔπειτα στὸ Βερολίνο.

καὶ ποτὲ δὲν εἶχαμε ἐκτίμησι γι' αὐτόν. Ἄλλὰ κεῖ, στήν Ἀττική, τὸν θεο-
ποιοῦν. Δεκατρεῖς Ἀττικάρχαι! Ἀπὸ ποῦ ὡς ποῦ Ἀττικάρχαι; Ἀττικάρχαι,
τί θὰ πεῖ Ἀττικάρχαι; Κι' ὁ Γεώργιος—γιατὶ ἔτσι τὸν ὀνομάζομε μεῖς, ἀφοῦ
ἀνήκει καὶ σὲ μᾶς—...

—Εἶναι βασιλιάς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄχι μόνο τῆς Ἑλλάδας.

—..... ὁ Γεώργιος, που παντρεύει τὰ παιδιὰ του γιὰ νὰ συγγενέψει
μ' ὅλες τὲς Αὐλὲς τῆς Εὐρώπης, τί κερδίζει μ' αὐτό;

—Κάτι κερδίζομε, μὰ δὲν ἀρκεῖ.

—Κι' ὁ Ἀνδρέας στεφανώθηκε. Τώρα εἶναι ἡ σειρὰ σας. Πρέπει νὰ
στεφανωθῆτε.

—Εἶστε καλόγερος καὶ κηρύχνετε τὸ γάμο;

—Ἦ μικρός, μικρὸς παντρεύου ἢ μικρὸς καλογερέψου.... Ναί, εἶμαι
ὑπὲρ τοῦ γάμου γιὰ ὅσους δὲν εἶναι καλόγεροι. Πρέπει νὰ στεφανωθεῖτε.
Ἄλλὰ τώρα βέβαια θὰ νυστάξετε».

Σηκώθηκε νὰ φύγει.

«Ὁχι, ἀλλὰ σεῖς πρέπει νὰ πλαγιάσετε νωρὶς γιὰ νὰ σηκωθεῖτε νωρὶς»

—Εἶναι νύχτα ἀκόμη, ὅταν σηκωνόμαστε γιὰ τὸν Ὁρθρο. Ἄλλὰ ποτὲ
δὲν κοιμούμαι ἀμέσως μετὰ τὸ γεῦμα, γιατί δὲν μπορῶ νὰ κοιμηθῶ, χωρὶς
νὰ διαβάσω κάτι.

—Τί διαβάζετε; Ἐκκλησιαστικὰ βιβλία;

—Καὶ κοσμικὰ βιβλία. Τώρα διαβάζω τὴν Ἰλιάδα.

—Καθὼς ἐρχόμουν σήμερα ἐδῶ, συλλογιζόμουν τὸν Ἀχιλλέα. Θὰ ἦτον
τέλειος ἄνθρωπος, ἀφοῦ μποροῦσε κ' ἔκλαιε.

—Ἀγαπῶ τὸν Ὅμηρο, προπάντων γιατί εἶναι τόσο θεοσεβούμενος.
Ὅλες οἱ προσευχὲς τῶν ἡρώων ἀμέσως εἰσακούονται· μ' αὐτὸ ἀποδεικνύει πὼς
ὅσοι προσεύχονται στὸ Θεὸ λαβαίνουν ὅ,τι ποθοῦν. Διδάσκει πὼς πρέπει νὰ
προσευχόμαστε.

—Καὶ ὑπάρχουν θεοὶ γιὰ κάθε προσευχή, ἀκόμη καὶ γιὰ τὲς πιὸ ἀντι-
φατικές. Θὰ θέλατε νὰ μοῦ δανείσετε γι' ἀπόψε τὴν Ἰλιάδα σας; ἂν βέβαια
δὲν πρόκειται νὰ τὴ διαβάσετε ὁ ἴδιος;

—Θὰ σᾶς τὴν φέρω».

Πρὶν πλαγιάσω, διάβασα· «Αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς δακρύσας ἐτάρων ἄφαρ
ἔζετο νόσφι λιασθεῖς θῖν' ἐφ' ἄλδος πολιῆς, ὀρώων ἐπὶ οἴνοπα πόντον· πολλὰ
δὲ μητρὶ φίλῃ ἠρήσατο, χεῖρας ὀρεγνύς...».

Τόσο λάτρευε τὴ μητέρα του, ὥστε ἔγινε θεά. Γιὰ νὰ κλάψει κάθησε
μακριὰ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ὁ Θεοσίτης ἔκλαιγε, ἀλλὰ γιὰ φυσικὸ πόνον
καὶ μπροστὰ σ' ὅλον τὸν κόσμον, ὅταν τὸν ἔδεσεν ὁ Ὀδυσσεύς·

«Ὡς ἄρ' ἔφη σκήπτρῳ δὲ μετὰφρενον.... κλπ.».

Τὴν ἐπομένη τὸ πρωί, ἀφοῦ μοῦ ἔδειξε τὸν λαχανόκηπό του, ὅπου πρα-
σίניζαν ἀγκινάρες καὶ ἀγγούρια, ὁ ἠγούμενος μ' ὀδήγησε στὴν ἐκκλησία.

Μοῦ ἔλεγε· «Ἐχτιζόταν ἀπὸ τὰ 1275 ὡς στὰ 1280. Ἐχτίσθηκε ἀπὸ κάποιον Ἰωάννη, ἀνεπιὸ κάποιου ἐπισκόπου Ζίχνης Ἰωαννικίου, που μὲ τὸν αὐστηρό του βίον ἄρесе στὸ Θεό. Εἶχε πρῶτα χτίσει χαμηλότερα ἐξωκκλήσι, σχεδὸν μέσα στὴν κοίτη τοῦ χειμάρρου. Ἀργότερα ἔχτισε τὴν ἐκκλησία τούτη καὶ τὸν περίβολο κ' ἔγινε ἰδρυτῆς τοῦ μοναστηριοῦ. Ποτὲ δὲν πάτησε σ' αὐτὸ γυναικα. Βλέπετε αὐτὸ τὸ θυρόφυλλο μ' ἔνθετο ἔλεφαντόδοντο ; Χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ ἔτος 1621. Μπορεῖτε νὰ διαβάσετε ὁ ἴδιος τὴ χρονολογίαν· ὑπάρχει ἐπιγραφή. Ἡ ἐργασία του εἶναι ὠραία καὶ στὲς ἡμέρες μας δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν κάμομε πιά.

—Ἀγαπῶ τὴν ξύλινη ἐπένδυση [τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐκκλησίας].

—Εἶναι τοῦ ἔτους 1803. Αὐτὴ εἶναι ἐργασία που θὰ μπορούσαν νὰ κάμουν καὶ σήμερα. Στὸ Ἅγιον Ὄρος ἐργάζονται τό ξύλο μὲ πολλὴ λεπτότητα.

—Κι αὐτὴ ἡ μαρμάρινη πλάκα ;

—Εἶναι ὁ τάφος τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, τοῦ πρώτου Πατριάρχου μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης. Πέθανε δῶ, στὸ μοναστήρι. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν θύρα, που εἶδαμε, δὲν σᾶς ἔδειξα κάποια πολὺ ἀρχαίαν εἰκόνα, που εὗρήκαν κάπου ἐγκαταλειμμένη.

—Εἶναι ζωγραφισμένη σὲ ξύλο, ὅπως συνήθως;

—Ναί. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι πάρα πολὺ ὑψηλὰ τοποθετημένη καὶ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὴ βλέπει καλά. Παρασταίνει Ἀποκαθήλωση. Θεωρεῖται πως εἶναι ἡ ὠραιότερη εἰκόνα τῆς ἐκκλησίας μας. Εἶναι πολὺ χαλασμένη καὶ τὸ ξύλο σχεδὸν σάπιο. Βλέπετε τὴν Παναγία που θρηνεῖ;»

Ἡ Παναγία ἦτον ὄρθια, λεπτὴ, μαυροντυμένη, ἀπελπισμένη. Μὲ τὸ χέρι ἔκρυβε τὰ μάτια της, που θὰ ὑποφέραν ἀπὸ τὸ πολὺ κλάμα.

«Πάμε νὰ δοῦμε τὴ βιβλιοθήκη».

Σὲ οἰκοδομὴ σχήματος πύργου εὗρισκόταν ἡ βιβλιοθήκη. Ἦτον σ' ὑψηλὸ δωμάτιο, εὐδιαστὸ ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τοῦ κυπαρισσόξυλου· ἦτον ἀρκετὰ μικρὴ, ἀλλὰ λαμπρὰ συντηρημένη. Ὁ γέροντας μοῦ ἔδειξε μερικὰ χειρόγραφα.

«Ἐγὼ τὰ ἔβαλα ὅλα σὲ τάξη. Ξεχώρισα τὰ χειρόγραφα τὰ πάνω σὲ περιγαμνῆ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα σὲ χαρτὶ καὶ ἀπὸ τὰ τυπωμένα βιβλία. Κατάστρωσα τὸν κατάλογο τῶν βιβλίων κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ καὶ καθ' ὕλην. Τοῦτο τὸ χειρόγραφο γράφηκε στὰ 914, τὴν ἐποχὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ἀπὸ κάποιον μοναχὸ ὀνόματι Ἰωσήφ, καταγόμενον ἀπὸ τὴ Θήβα. Θαυρεῖτε τὴ χρονολογίαν, ὅπως καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἀντιγραφέα, στὸ τέλος τοῦ τόμου. Περιέχει ἕξι βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ, τὲς Παραοιμίες, τὸν Ἐκκλησιαστή, τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, τὴ Σοφία Σολομῶντος, τὴ Σοφία Σειράχ καὶ μιὰν ἀπὸ τὲς ἐξηγήσεις τοῦ Ἁγίου Βασιλείου περὶ Ἡσαΐου. Εἶναι πολύτιμο βιβλίον. Ὅσο γιὰ τοῦτον τὸν τόμον περιεῖχε τέσσερεις μικρογραφίες. Ἀλλὰ μόνο μιὰ κατάφερα νὰ σώσω ἀπ' τὰ χέρια τῶν δοκίμων, που, ἀπὸ ἀγάπη, ἄλλωστε ἀρκετὰ νοητὴ, γιὰ τὲς

τέχνες, προτιμούσαν νὰ παίρουν οἱ ἴδιοι τὲς μικρογραφίες, παρὰ ν' ἀφήνουν νὰ τὲς πάρουν ἄλλοι. Τέτοια ἦτον ἡ ἀκαταστασία τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ μικρογραφία που μένει, παρασταίνει τὸν Εὐαγγελιστὴ τὸν Μᾶρκο».

Κατεβήκαμε ἀπὸ τὸν μαγεμένο πύργο. Ἐξω εἶχε ὑγρασίαν. Ὁ οὐρανὸς ντυνόταν ἀπὸ σύννεφα. Ἐπῆρα τὸν καβάση μου κι ἀνέβηκα στὸ χωριό. Ἐνα φέσι κοιτόταν ξεσχισμένο μέσα σὲ λίμνη ἀπὸ αἷμα, που τὸ εἶχε πιεῖ τὸ χόμα. Εἶχε σκάσει ἐκεῖ μιὰ μπόμπα ἀπὸ δυναμίτιδα κι ὁ στρατιώτης, που ἔτυχε αὐτοῦ, εἶχε σκοτωθῆ. Ἀπέναντι ἓνα σπίτι καμένο δὲν ἐκάπνιζε πιά. Ἡ θύρα κάποιου γειτονικοῦ σπιτιοῦ ἦτον σπασμένη· στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ οἱ κομιτατζήδες εἶχαν ἀνοίξει τρύπα γιὰ νὰ ρίξουν ἀπὸ κεῖ τὴ δυναμίτιδα. Προχώρησα πρὸς τὸ σπίτι. Ἐνας ἀξιωματικὸς μοῦ εἶπε· «Ἄπ' αὐτὴν τὴν πόρτα ξέφυγαν».

Δυὸ πτώματα, τοποθετημένα πλάγι τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο, τὸ ἓνα ἀκαμπτο, φριχτὰ ποιτισλισμένο ἀπὸ αἷμα, τ' ἄλλο πιὸ κόσμιο, μὲ πάγωσαν. Τὰ ρούχα τοῦ ἑνὸς ἦταν σὰν αὐτὰ που φοροῦν ἐδῶ οἱ χωριάτες· σακκάκι καὶ πλατιά βρακιά ἀπὸ κανελλὸ σκουτί. Τ' ἄλλο ἦτον ξυπόλυτο καὶ φοροῦσε μόνον ἐσώρουχα· οἱ στρατιῶτες τὸ εἶχαν γυμνώσει. Μὲ κόπο κοίταξα γιὰ λίγα δευτερόλεπτα καὶ γυρίζοντας τὸ πρόσωπο ἔβγαλα ἀναστεναγμὸ ἀπὸ βάθος ψυχῆς ἄγνωστο.

Ἀπορροφημένος [ἄπ' τὰ αἰσθήματα καὶ τὲς σκέψεις μου], κοιτάζοντας κατὰ γῆς, πήρα τὸ δρόμο γιὰ τὸ μοναστήρι. Ὄταν ἐσήκωσα τὸ κεφάλι, ἡ ἐκκλησία στεκόταν φωτεινὴ καὶ τὸ κωδωνοστάσι χαρούμενο. Ἡ πλακόστρωτη αὐλὴ ἦτον καθαρὴ κ' ἡ βρύση ζωσμένη μὲ λουλούδια. Ἄπ' τὰ κυπαρίσσια, που μόνον οἱ κορυφές τους ξεπετάγονταν ὀπίσω ἀπ' τὰ κελλιά, ἀναδιδόταν πολιτισμένη γλύκα. Ἐδῶ εἶναι ἡ πατρίδα μου!

Ἀποζητῶ τὸν πρῶο γέροντα, που γνωρίζει τὸ βασίλειό του, τὸ γέροντα, που μὲ τὴν ἴδια φωνή, τὴ μοιραίως αἰώνια, τὴν ἤρεμη καὶ χωρὶς ξαφνιάσματα, μοῦ διηγείται ἱστορίες ἀπ' τὸν Ὅμηρο, τὸ βίβιο τῶν Ἁγίων, τὲς περιπέτειες τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου καὶ σύγχρονα περιστατικά. Ὑψώθηκε λιγάκι μόνον μὲ τὴν ἰδέα τῶν Βουλγάρων· «Οἱ ἀχρεῖοι! οἱ ἀχρεῖοι!»

* *

Αὐτὴ εἶναι ἡ διήγησή μου. Λυπούμαι που δὲν εἶναι καλύτερα φτιαγμένη.

Μὲ ἀγάπη

ΙΩΝ